



HELENA BADELL GIRALT

Traductora i neohel·lenista
helenabadell@gmail.com

A LA RECERCA D'UNA TRADUCCIÓ INÈDITA DE JOAN MARAGALL

Des de fa anys Francesco Ardolino, Argyró Lavva i jo ens preguntàvem per l'existència de traduccions de Maragall en grec o per possibles connexions dels poetes grecs moderns amb el poeta català. D'una banda, són clares algunes influències comunes, com la de Nietzsche, en tots els poetes europeus de finals del segle XIX. De l'altra, en l'època que va viure Maragall ja s'estaven establint lligams entre poetes grecs i catalans, sobretot a través de la figura de Rubió i Lluch. Tanmateix, no sembla que Maragall tingués cap tipus de presència al país hel·lè. En els catàlegs actuals no apareix tampoc cap obra seva traduïda al grec. El cert és que, amb algunes excepcions, la presència dels poetes catalans en el món editorial grec és escassa. I així ho és, també, la de Maragall.

Així doncs, buscant ja no obres sinó tan sols versos seus publicats dins d'altres obres, vaig trobar publicats tres versos de l'obra *Nausica*. Francesc Morfulleda els va incloure en el seu article «“Oh vosaltres que un jorn entreu al temple...” El Partenó d'Atenes: esclats i fulgors», escrit per al catàleg de l'exposició *Fascinació per Grècia. L'art a Catalunya als segles XIX i XX*, que va tenir lloc a Girona el 2009. Com totes les contribucions del volum, comptava amb traducció al castellà, a l'anglès i al grec. En la grega, de Filió Eythymíou, apareixen aquests tres versos:

Αχ, Διμάντια, ζούμε πολύ ήσυχα,
Ζούμε πολύ αδιάφορα: εγώ λακταρώ
Η ψυχή μου να ταξιδέψει στον κόσμο.

Són una versió d'aquests versos maragallians:

Ah! Diamàntia, vivim massa quietes,
Vivim massa ignorantes: jo em deleixo,
L'ànima se me'n va pel món.

Amb ells, Morfulleda il·lustra l'interès progressiu de Maragall pels clàssics grecs i els passos decisius que, en conseqüència, va fer per a la creació de l'hexàmetre català, amb un recorregut que havia de reprendre i perfeccionar Carles Riba. El fragment estava destinat a fer conèixer sobretot l'interès dels artistes i escriptors catalans per la cultura grega. Tanmateix, per petita que sigui, és també una porta d'entrada d'aquest clàssic català a Grècia: un viatge «pel món» de l'anhel romàntic de l'«ànima» de *Nausica*.

Al cap d'un temps d'aquesta troballa, Francesco Ardolino em va assenyalar una breu notícia a la revista *Visat*, en què s'esmenta una antologia de poetes catalans traduïts al grec per Bartomeu Garcés i Antoni Avellà, mallorquins filhel·lens i metges de professió, autors d'una edició completa en català de l'obra canònica de Kavafis. Gràcies a Caterina Calafat i a Joan Manuel Pérez i Pinya, finalment em vaig posar en contacte amb Antoni Avellà, el qual em va explicar, amb molta amabilitat, com ell i Bartomeu Garcés van traduir al grec una petita antologia de poesia catalana del segle XX. Hi van incloure seixanta-un poetes, de cadascun dels quals van triar «el poema més grec». Totes les traduccions són inèdites, excepte una: la de «Súnion» de Carles Riba, inclosa en la dedicatòria de la traducció de Kavafis. De Maragall, van incloure el poema «Rêverie», del qual Avellà –amb una amabilitat i confiança que no puc deixar d'agrair– m'envià la traducció, que reproduïm aquí per primera vegada.

«Rêverie» presenta una felïç coincidència amb els versos de *Nausica* triats per Morfulleda: és l'evocació d'un somieig en què pren una forma concreta el desig de marxar, de viatjar, de veure món. Maragall sembla projectar-se com un nou Odisseu, coincidint fins i tot, amb l'anhel de coneixença del famós poema «Ítaca» de Kavafis, lleugerament posterior. En el poeta català, però, el somni d'adolescent pres pel delit de viure obert a totes les possibilitats es fa des de casa. En els últims versos, el poema esdevé un elogi de la calma que permet deixar-se endur per la imaginació i, des de la distància reposada, reviure dolçament el desig d'aventura. La traducció, molt propera al text original, transmet perfectament tant aquest estat de *rêverie* projectat en els «αναπαυτικά απογευμάτα» («tardes de repòs») que proporciona l'«οικακή τύχη» («sort casolana») com els detalls físics del viatge, del plaer de conèixer noves ciutats a la sensualitat del mar i del sol.

Com que l'obra maragalliana en grec va resultar tan breu, em vaig aventurar a fer-ne jo mateixa una traducció. El poema triat, el «Cant espiritual», constitueix, com els que m'havien precedit, una intensa evocació de l'aventura de viure, però confrontada ara a la seva temuda companya, la mort. Per fer-ho, vaig demanar la col·laboració a Iorguis Iatromanolakis, que va acceptar de seguida. Iatromanolakis, traductor al grec modern d'una llarga llista de clàssics grecs i llatins, és, a més, l'autor d'una obra literària altament innovadora, en què, transgredint els límits dels gèneres, modula el llenguatge literari per transportar el lector a temps i paisatges diversos alhora que aconsegueix efectes extraordinaris per recrear els discursos que sostenen les creences populars a *Història*, o donar consells d'amor, a la manera d'Ovidi, tot recuperant i adaptant, a *Erotikon*, el dialecte cretenc del segle XVII per al lector modern. Iatromanolakis és un escriptor amant de les paraules. Altrament, en algunes converses mantingudes sobre traducció, ja havíem parlat dels mitjans per a la recerca de l'emoció que transmeten aquestes paraules, davant la necessitat de reproduir-ne la força i el sentiment que provoquen en el lector.

Vam iniciar doncs una traducció a quatre mans plena de desafiaments, per la senzillesa aparent de la llengua, per l'ambigüïtat d'alguns versos i per la seva gran popularitat, que provoca en nosaltres, els catalans, una infinitud d'associacions. La col·laboració havia d'ajudar, evidentment, a dirigir el text a un possible públic grec, per als quals les paraules i les seves sonoritats portarien a altres combinacions associatives. D'antuvi, jo vaig fer una traducció literal sobre la qual vam tornar a treballar gradualment –primer Iatromanolakis sol, després polint els detalls entre tots dos–, per arribar a una versió que donés compte d'aquests paràmetres. Vam desistir de reproduir la rima de l'original, però sí que vam voler crear



un ritme en què els conceptes metafísics maragallians s'entrellacessin també amb aparent senzillesa amb la sensualitat terrena del poema, d'amor per la vida.

Aquest sentiment ens va fer evocar Solomós, que, com Maragall, reunia la influència del romanticisme germànic amb el sentiment de la natura mediterrània, així com els famosos versos de Viziinós, contemporani de Maragall, en què davant la mort, canvia el ritme del món en la subjectivitat: «μετεβλήθη εντός μου / και ο ρυθμός του κόσμου» («es modificà en mi / fins el ritme del món»). Aquest cultisme «εντός μου» («dins meu» / «en mi»), el reprenem en el vers 39 de la traducció:

Όλα που αντικρίζω εδώ εντός μου μοιάζουνε μ' εσένα...

Tot lo que veig se vos assembla en mi...

La intenció és reproduir la força del contrast i, amb ella, l'emotivitat de les relacions entre l'alteritat de Déu, el món i la subjectivitat. En la traducció ens guiava un afany de literalitat, però no en el sentit estricte del «mot a mot», sinó com un intent de reproduir les qüestions que ens obria el pensament poètic maragallià en una llengua poètica grega.

Algunes adequacions eren indispensables, com passar del «vós» català per dirigir-se a Déu al «tu» amb què s'hi adrecen els grecs, mentre que altres vegades la fidelitat absoluta permetia mantenir les suggeridores ambigüitats del poema original. Així, vam traduir «ésser-hi hom» (v. 33) al més literalment possible per «να είναι κάποιος», que tant significa «trobar-se algú [allà]» com també «ser algú [allà]», en el sentit existencial. I amb el mateix afany de respecte textual, vam enfrontar la traducció dels versos 36-37—que han estat fins ara subjectes a múltiples interpretacions, tal com testimonien, d'altra banda, les diverses traduccions que se n'han fet—, que ens crearen especials dificultats. En no disposar en grec d'un sol mot que inclogui els múltiples significats de «com», la nostra intenció va ser reproduir les preguntes que s'hi concentren així com conservar la trama lingüística que fa d'aquest text una obra poètica. Vam desglossar, doncs, el «com» en «πώς» per a la seva primera aparició (v. 36) i en «όπως» per a la segona (v. 37), en assonància amb l'anterior, i, com potser també és el cas de Maragall, amb un significat diferent:

Per què aclucà'ls cercant un altre com?
Si per mi com aquest no n'hi haurà cap!

Γιατί να κλείσουν αναζητώντας ένα άλλο πώς;
Αφού για μένα άλλο όπως ετούτο δεν θα υπάρξει!

Finalment, vam voler treballar també la tria i la disposició de les paraules per crear un ritme que reforcés l'expressivitat del text. A través d'aquesta disposició, vam intentar, per exemple, un final expressiu per al poema. Així és com en el v. 41 —en què s'obren els versos més coneguts popularment del poema,

els que porten a la mort com a «major naixença»– vam buscar una manera d'intensificar la força de «φόβου» («de temença»), que sacralitza el text. Atès que no podíem comptar amb la rima, vam forçar l'ordre natural de la frase grega, col·locant aquest mateix terme davant del verb:

I quan vinga aquella hora de temença
en què s'acliquin aquests ulls humans,
obriu-me'n, Senyor, uns altres de més grans
per contemplar la vostra faç immensa.
Sia'm la mort una major naixença!

Και όταν του φόβου έλθει εκείνη η ώρα
Όταν κλειστούν τα μάτια αυτά τ' ανθρώπινά μου,
Ω Κύριε, σε μένα άνοιξε άλλα πιο μεγάλα μάτια
Το άπειρο να αγναντεύω πρόσωπό σου
Ας είναι ο θάνατός μου μια γέννηση ακόμη πιο μεγάλη!



Traduccions

Πνευματικό άσμα

Κύριε, αφού ο κόσμος είναι ήδη τόσο ωραίος
Ως τον κοιτάμε έχοντας τη δική σου ειρήνη μες στα μάτια μας,
Τι παραπάνω σε άλλη θα μας έδινες ζωή;

Γ' αυτό τα μάτια μου ζηλεύω, το πρόσωπό μου,
Το σώμα που μου έχεις δώσει, Κύριε, και την καρδιά
Τη συνεχώς παλλόμενη... και τόσο τον θάνατο φοβούμαι!

Με ποιες αισθήσεις άλλες θα με κάμεις να κοιτάζω
Αυτόν τον γαλανό τον ουρανό επάνω από τα όρη,
Την αχανή τη θάλασσα και τον λαμπρό σε όλη τη γη τον ήλιο;
Σε αυτές μου τις αισθήσεις δώσε την αιώνια ειρήνη
Κι άλλον από αυτόν τον γαλανό τον ουρανό δεν θα θελήσω.

Εκείνον που σε καμιά στιγμή δεν είπε «Στάσου»
Παρά σε αυτήν που έφερε τον θάνατό του
Εγώ δεν τον καταλαβαίνω, Κύριε. Εγώ που θα ήθελα
Να σταματήσω τόσες στιγμές της κάθε ημέρας
Για να τις κάνω αιώνιες μέσα στην καρδιά μου!...

Ή μήπως αυτό το «κάνω αιώνιο» δεν είναι κιόλας θάνατος;
Μα τότε τι θα ήταν, αλήθεια, η ζωή;
Να ήταν μονάχα η σκιά του χρόνου που διαβαίνει
Και η ψευδαίσθηση του μακρινού και κοντινού,
Του λίγου ή του πολύ το μέτρημα μαζί και του υπερβολικού,
Παραπλανητικό αφού το όλον είναι ήδη όλον;

Ω δεν πειράζει! Αυτός ο κόσμος ας είναι όπως είναι,
Τόσο ποικίλος, τόσο εκτενής, τόσο προσωρινός·
Αυτή η γη με όλα όσα πάνω σ' εκείνη μεγαλώνουν
Είν' η πατρίδα μου, Κύριε· δεν θα μπορούσε τότε
Να είναι και μια πατρίδα ουράνια;
Άνθρωπος είμαι και είναι ανθρώπινο το μέτρο μου
Για όλα όσα μπορούσα να πιστεύω και να ελπίζω.
Η πίστη και η ελπίδα μου αν εδώ απομείνουν
Εκεί στο επέκεινα θα το λογάριζες αυτό αμάρτημά μου;
Στο επέκεινα εκεί βλέπω τον ουρανό και τ' άστρα
Κι εκεί ακόμη θα ήθελε να είναι κάποιος·
Αν έπλασες τα πράγματα τόσο ωραία για τα μάτια μου
Αν έκανες τα μάτια μου και τις αισθήσεις μου γι αυτά
Γιατί να κλείσουν αναζητώντας ένα άλλο πώς;
Αφού για μένα άλλο όπως ετούτο δεν θα υπάρξει!
Γνωρίζω πως υπάρχουν, Κύριε. Αλλά πού είσαι, ποιος το ξέρει;
Όλα που αντικρίζω εδώ εντός μου μοιάζουνε μ' εσένα...
Λοιπόν, πως είσαι εδώ επίτρεψέ μου να πιστεύω.
Και όταν του φόβου έλθει εκείνη η ώρα
Όταν κλειστούν τα μάτια αυτά τ' ανθρώπινά μου,
Ω Κύριε, σε μένα άνοιξε άλλα πιο μεγάλα μάτια
Το άπειρο να αγναντεύω πρόσωπό σου
Ας είναι ο θάνατός μου μια γέννηση ακόμη πιο μεγάλη!

Traducció: Γιώργης Γιατρομανωλάκης – Helena Badell

Rêverie

Ο δύων ήλιος που δεν φαινόταν πια
άναβε τους πύργους των μαύρων σύννεφων
που ήταν πάνω στη θάλασσα...

Πώς, τη στιγμή αυτή,
μου ήρθε εκείνη η σπάνια επιθυμία να διασχίσω
τη θάλασσα, αφημένος
στου καιρού τα γυρίσματα: να φύγω, μόνο,
να δω άλλα πράγματα και να αλλάξω κλίμα
και να πάω προς το καινούργιο...

Οι νύχτες στο κατάστρωμα
ακούγοντας κύματα και παρατηρώντας αστέρια,
και η λύπη της μοναξιάς.

Ύστερα η χαρά να πλησιάσω στη ξηρά
και να βρω έναν ολοκαίνουργιο κόσμο, και άλλα βλέμματα
σε άλλα μάτια, και μια καινούργια ευτυχία
και μια διαφορετική κίνηση... Να δω πολλά πλοία
σ' ένα μεγάλο λιμάνι, πλημμυρισμένο από φως και φασαρία,
και τον κόσμο ντυμένο στα χρωματιστά,
κινούμενο σαν μυρμηγκοφωλιά.

Κι εγώ να είμαι δυνατός: να είμαι ένας караβοκύρης
που κυβερνάει ξεκούραστος κάτω από τον καυτό ήλιο
και όλος ο κόσμος τον αγαπάει γιατί τον φοβάται...

Αχ! πόσες ζωές θα ήθελα να ζήσω
αυτά τα αναπνευστικά απογεύματα που μου δίνεις,
οικιακή τύχη... Ξαναείμαι δέκα έξι χρόνων;

Traducció: Antoni Avellà Mestre - Bartomeu Garcés